

PASI SAARIMÄKI

Maaseudun aviottomien äitien toimintastrategiat käräjillä 1800-luvun lopulla

Pasi Saarimäki tarkastelee artikkelissaan 1800-luvun lopun keskisuomalaisilla käräjillä lastenelastustapausten nostaneiden aviottomien äitien toimintastrategioita, joilla pystyttiin vaikuttamaan omaan elämäntilanteeseen. Ensinnäkin lapsen isää voitiin painostaa keskinäiseen elatussopimukseen, jolloin äidin taloudellinen tilanne parani. Toiseksi, kertomalla, miksi olivat suostuneet seksuaaliseen kanssakäymiseen, naiset osallistuivat uhatuksi joutuneen seksuaalisen maineensa puolustamiseen.

■ Aviottoman lapsen saaminen 1800-luvun maaseudulla oli lähtökohtaisesti negatiivinen asia naisen kannalta. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut totaalista sulkemista yhteisön ulkopuolelle, vaan aviottomat äidit kykenivät esimerkiksi lapsen isän käräjille elatuksesta haastamalla parantamaan omaa taloudellista ja moraalista asemaansa. Tarkasteluni liittyy yleisemmällä tasolla maaseudun seksuaalisuuden historialliseen tutkimukseen, jossa aiheena ovat lain, kirkon ja yhteisön normit sekä ihmisten seksuaalinen käyttäytyminen suhteessa niihin.¹

Maaseudun seksuaalisuutta on Suomessa historiatieteessä tutkittu vähän, ja enimmäkseen opinnäytetasolla.² Usein tutkimusel-

1. Artikkelini perustuu aihepiiriltään joulukuussa 2006 tarkistettuun Suomen historian lisensiaatintyöhön ja valmisteilla olevaan väitöskirjaan. Kiitän tätä tekstiä kommentoineita YTM, FM Hanna-Mari Husua ja FM Juha Järvelää rakentavista kommentista, sekä Suomen Akatemiaa Valta Suomessa -tutkimusohjelman *Strategic Practices: Hidden Histories of Gender in Finland 1880–2005* -projektin (JY) myöntämästä rahoituksesta.

2. Tiina Miettinen (2002) *Huonosti vartioidut tyttäret: avioton syntyyvyys ja avioliitto haubolaisissa perheissä*

linen näkökulma aiheeseen on ollut selkeän rikoshistoriallinen,³ ja toisaalta useampia opinnäytteitä on ilmestynyt aihepiiriä sivuavasti lapsenmurhasta.⁴ Monografia- ja artikkelitasolla maaseudun seksuaalisuutta on yleensä tarkasteltu osana jotain laajempaa aihepiiriä.⁵ Yksi harvoista suoraan aihetta tarkastelevista teoksista on Kirsi Pohjolalta vuonna 1995 ilmestynyt *Eros kylässä*,⁶ joka pitkälle saman aihepiirin ja oikeudellisen lähdeaineiston vuoksi on tärkeässä roolissa tässä artikkelissa.⁶ Yhteisen kulttuuri- ja lakitradition johdosta olennaisena keskustelukumppanina käytetään myös ruotsalaista tutkimuskirjallisuutta.

Aviottoman lapsen synnyttämisen jälkeen naimattomat naiset saattoivat tarvittaessa haastaa miehen käräjille lapsenelastuksesta, jos tämä ei muuten suostunut elättämään lasta. Syntyneissä oikeustapauksissa naiset olivat kantajina ja miehet vastaajina. Artikkelin keskiössä ovat elatustapausten myötä

Ruotsin ajan lopulla, painamaton lisensiaatintyö, Tampereen yliopisto, Suomen historia; Pasi Saarimäki (2006) Avioliitto-odotuksiin kytkeytyvät naimattomien ihmisten seksuaalisuus ja sen seuraukset – Normit, performatiivisuus ja sukupuoli keskisuomalaisessa maaseutuyhteisössä ja käräjillä 1800-luvun loppupuolella, painamaton lisensiaatintyö, http://thesis.jyu.fi/07/URN_NBN_fi_jyu-200752.pdf (3.10.07), Jyväskylän yliopisto, Suomen historia.

3. Esim. Tytti Voutilainen (1991) *Kokemäkeläisten siveysrikkomukset 1600-luvun käräjillä*, painamaton pro gradu, Turun yliopisto, Suomen historia. Aiheeseen liittyvänä väitöskirjana mainittakoon Seppo Aalto (1996) *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina – Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kirkkolainnassa 1621–1700*, *Bibliotheca Historica*, 12, Helsinki: SHS.

4. Esim. Minna Huumarkangas (1995) *Lapsenmurhat Etelä-Pohjanmaalla 1800-luvulla*, painamaton pro gradu, Jyväskylän Yliopisto, Suomen historia; Kaijus Ervasti (1994) *Lapsenmurhat Suomessa: Oikeushistoriallinen tutkimus lapsenmurharikoksista Suomessa erityisesti autonomian aikana*, painamaton lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto, Oikeuden yleistieteiden laitos.

5. Esim. Antero Heikkilä (1997) *Kirveskansan murros. Elämää Kubmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla*, Helsinki: Yliopistopaino; Pirjo Markkola (2003) 'Moninainen maalaisnuorisio', teoksessa Sinikka Aapola, Mervi Kaarninen (toim.) *Suomalaisen nuorison historia, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 909, Jyväskylä: SKS.

6. Kirsi Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) *Eros kylässä – Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa, Suomi 177*, Mikkeli: SKS. Suomessa myös etnologinen ja folkloristinen tutkimus on tärkeältä osaltaan tarkastellut menneisyyteen liittyvää seksuaalisuutta.

hahmottuvat naisten toimintamallit,⁷ joita kutsun toimintastrategioiksi. Esitän että haasteen avulla aviottomat äidit pystyivät painostamaan miehiä keskinäiseen elatussopimukseen ja tällä tavoin parantamaan omaa taloudellista asemaansa. Toisekseen elatustapausten alussa esitetyillä syytöspuheenvuoroilla naiset puolustivat uhatuksi joutunutta seksuaalista mainettaan.

Lähteinä käytetään keskisuomalaisten Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pitäjien muodostaman Keuruun kärjäkunnan lasten-elatustapauksia vuosilta 1880–87, joita on kihlakunnanoikeuden varsinaisiasiain pöytäkirjoissa eli tuomiokirjoissa yhteensä 54 kappaletta. Tavalliset käräjät pidettiin kaksi kertaa vuodessa, talvella ja syksyllä, sekä tarpeen vaatiessa välikäräjiä ympäri vuotta.⁸ Aviottomien lasten määrään suhteutettuna noin 14 prosenttia äideistä joutui turvautumaan käräjiin elatusta saadakseen⁹.

Tarkasteltavat toimintastrategiat suuntautuivat käräjillä ensisijaisesti aviottoman lapsen isään ja yhteisön jäseniä edustavaan käräjäyleisöön. Lainsäädäntö ja kärjäointi juridisessa mielessä toimivat sitä vastoin enemmän taustakontekstina naisten toiminnalle, sillä esimerkiksi naisen vakuuttamisyrityksistä tuomaria ja lautakuntaa kohtaan (puheet, kirjallinen materiaali, todistajat) elatustuomioiden aikaansaamiseksi, ei olla kiinnostuneita. Tarkasteltavan toimintastrategian luonteesta kuitenkin riippuu juridisen kontekstin merkittävyys, sillä esimerkiksi taloudellisen tilanteen parantamisen kannalta odotetuilla oikeuden elatustuomioilla oli vaikutusta miehen sopimishalukkuuteen, kun taas maineen puolustamisen kannalta kärjäsalin toimi enemmän esiintymisareenana käräjäyleisöön päin.

Tarkasteltavat keskisuomalaiset pitäjät olivat 1880-luvulla vielä perinteisen agraarisia sekä elinkeinoiltaan että väestön sosiaaliselta koostumukselta, tosin lähestymässä rakenteellisia muutoksia.¹⁰ Vaikka lähilukuni kohteena on vain yksi tietty suomalainen kärjäkunta, pyrin hahmottamaan aviottoman äidin toiminnasta ja yhteisön suhtautumisesta yleisempiä, koko maantieteellisen Suomen maaseutupitäjiä koskeneita piirteitä. Tämän mahdollistavat tarkasteltavien toi-

mintastrategioiden yleispätevät lähtökohdat. Ensinnäkin pohjalla ovat naimattomien naisten mahdollisuus tulla raskaiksi ja tämän tuottama konflikti yhteisön näkemysten kanssa, joissa sallittu seksuaalisuus määriteltiin avioliiton kautta ja jossa aviottomien lasten elättäminen nähtiin tarpeellisenä. Samoin toimintastrategiat mahdollistavaa lainsäädäntöä ja maaseudun kärjäkulttuuria voidaan pitää yleispäteväinä ainakin Suomen suuriruhtinaskunnan alueella. Jos pitäjiä ja maakuntia lähdetäisiin vertailemaan, erot tulisivat tällöin enemmänkin artikkelissa esiteltävien teemojen vahvuudesta kuin täydellisestä erilaisuudesta.

Artikkeli on rakenteeltaan kolmiosainen. Taustaluvussa esitellään raskaaksi tulleen ja aviottoman lapsen synnyttäneen naimattoman naisen taloudellista ja sosiaalista asemaa suhteessa 1800-luvun lopun maaseutuyhteisön seksuaalisuuteen liittyviin normeihin. Luvun on tarkoitus paitsi valaista millainen naisen tilanne oli, myös antaa perusteet sille, miksi käräjien mahdollistamat toimintastrategiat olivat naisille tärkeitä. Tämän jälkeen tarkastellaan elatustapauksia, joiden käsittely jätettiin käräjillä kesken ja kysytään, mitkä seikat asettivat miehille paineita sopia suoraan naisen kanssa elatuksesta. Toisen toimintastrategian kohdalla ollaan kiinnostuneita siitä, millaisella syytöspuheenvuorojen sisällöllä naiset osallistuivat maineensa puolustamiseen ja miksi se oli tehokasta. Käräjäpuhetta tulkitaan täl-

7. Naisten toimintamahdollisuuksista käräjillä yleisemmällä tasolla esim. Gudrun Andersson (1998) *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal, Studia Historica Upsaliensia* 187, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis; Mona Rautelin (1995) 'Förekom tvenne stycken konor. Kvinnor på tingen: Österbotten efter 1600-talets mitt', *Historisk Tidskrift för Finland* 80, 12–38.

8. Jyväskylän Tuomiokunta, Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Syyskäräjät 1879–Syyskäräjät 1888. Niteet II Ca: 92–108; Välikäräjäin pöytäkirjat, Välikäräjät 1884–1888. Niteet I Cg: 12–16. Jyväskylän Maakunta-arkisto (jatkoissa JyMA).

9. Saarimäki (2006) 210.

10. Teppo Vihola (1983) *Vanban Ruoveden historia, osa 3, 3, 1: Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917*, Keuruu: Keuruun ja Pihlajaveden historiatuomiokunta; Mauri Mönkkönen (1983) *Vanban Ruoveden historia, osa 3, 2: Multian historia 1866–1975*, Saarijärvi: Multian kunta/Multian Seurakunta.

löin aikakauden todellisuutta määrittäneenä tekijänä, jolloin lähdeteksti ei toimi pelkääntään historiallisen todellisuuden neutraalina heijastajana, vaan kielen analyysin kautta pyritään löytämään aikakauden ihmisten kulttuurisesti jakamia merkityksiä.¹¹ Artikkelin päätökseksi pohditaan vielä toimintastrategioiden keskinäistä suhdetta ja sitä, kuinka tietoista strategioiden käyttö aviottomilla äideillä oli.

Aviottomaan äitiin suhtautuminen: yhteisön negatiiviset normit

1800-luvun maaseutuyhteisössä naimattomien ihmisten sallittu seksuaalisuus määrityi avioliitto-odotusten kautta. Seksuaalinen kanssakäyminen hyväksyttiin, jos pariskunnan tiedettiin olevan menossa tulevaisuudessa avioliittoon tai jos he olivat tehneet keskinäiset aviolupaukset, tai vielä selvemmin, olivat jo kihloissa. Kun seksuaalinen yhteiselämä oli aloitettu aviolupausten/kihlauksen myötä, tuli sellainen suhde tehdä ”täydeksi” vihkimisellä, joka vain laillisti jo alkaneen avioliiton.¹²

Tällaiset avioliittoon liittyvät odotusarvot yhdessä tekivät niistä samalla normiston, jota naimattomien ihmisten täytyi noudattaa. Vaikka normit erosivat esimerkiksi kirkon vastaavista, joiden mukaan seksuaalisuus olisi kuulunut vain avioliittoon, näkemykset olivat samansuuntaisia. Aikataulu maaseutuyhteisössä vain oli väljempi. Ahtaiden asumisolojen vuoksi usein ulkopuolisten tietoon tulevaa naimattomien seksuaalista kanssakäymistä ei tämän vuoksi arvoitettu lähtökohtaisesti negatiivisesti: parisuntien tulkittiin olevan menossa tulevaisuudessa avioon. Selkeästi tiedettyä avioliittoon johtamatonta seksuaalista suhdetta puolestaan paheksuttiin molempien sukupuolten osalta, riippumatta siitä oliko seurauksena raskaus vai ei.¹³

Naimattoman naisen raskaaksi tuleminen oli täten seksuaalisen normirikkomusluonteena vuoksi huono asia, ja pahimmassa tapauksessa nainen saattoi joutua yhteisön suoran paheksunnan kohteeksi. On esitetty, että esimerkiksi piian avioton raskaus olisi tuonut häpeää sekä hänen työtalolle että vanhemmilleen.¹⁴ Toisaalta käytännön suh-

tautuminen ja käyttäytyminen raskaana olutta naista kohtaan saattoivat vaihdella. Naisten pyrkimykset peitellä raskauttaan todistavat kuitenkin yhteisön olemassa olevista normeista, jotka naimattomat naiset olivat tiedostaneet.¹⁵

Tilanne voitiin kuitenkin korjata vielä avioitumalla ennen lapsen syntymää. Raskaana olleen yksilön kohtaamat sosiaaliset ja taloudelliset paineet yhteisössä saivat usein aikaan avioliittoja, ja paikallisyhteisö hyväksyi ennen vihkimistä alulle pannun raskauden.¹⁶ 1800-luvun ja 1900-luvun alun maaseudulla olikin yleistä, että avioparien ensimmäinen lapsi syntyi alle yhdeksän kuukauden kuluessa avioitumisesta. Pitäjistä riippuen tällaisten avioliittojen osuudet saattoivat Suomessa¹⁷ ja Ruotsissa¹⁸ vaihdel-

11. Ks. Eero Suoninen (1993) 'Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen', teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Eero Suoninen *Diskurssianalyysin aakkoset*, Jyväskylä: Vastapaino, 60.

12. Esim. Sigrid Johansson (1999) *”då skall han taga henne till äkta...” Öäkta födselar, äktenskapsmarknad och giftermålsystem i Östverige och Västsverige 1750–1850*, *Studier i Stads- och Kommunhistoria* 17, Stockholm: Stads och kommunhistoriska institutet, 150, 175, 211; Jonas Frykman (1977) *Horan i bondesämbället*, Lund: Liberläromedel, 176, 183–184; Ann-Sofie Kälve-mark [Ohlander] (1977) 'Att vänta barn när man gifter sig. Föräktenskapliga förbindelser och giftermålsmonster i 1800-talets Sverige', *Historisk Tidskrift* 97, 181–184.

13. Saarimäki (2006) 52–69, 79–83.

14. Hilikka Helsti (2000) *Kotisyntyisten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista*, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 785, Helsinki: SKS, 276–277; Saarimäki (2006) 135; Frykman (1977) 159–173.

15. Huu-markangas (1995) 74–76; Saarimäki (2006) 135–140. Vaikka raskauden peitleminen oli tapana myös naiduilla naisilla (Helsti (2000) 73–74, 255–260), naimattomilla naisilla oli siihen vielä erityinen syy.

16. Esim. Antero Heikkinen (1988) *Kirveskansan elämä: ihmiskohtaloita Kubmon erämaissa 1800-luvun alussa*, Juva: WSOY, 173; J. Lukkarinen (1933) *Suomalaisten naimatapoja: aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan*, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 186, Tampere: SKS, 15–16.

17. Esim. Pirjo Markkola (1986) 'Emännäksi, piiaksi vai tehtaaseen. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle', teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Julkakirja Viljo Rasilan täyttävässä 60 vuotta*, *Acta Universitatis Tampereensis. Ser A, Vol 202*, Tampere: Tampereen Yliopisto, 79; Erkki Laitinen (1988) 'Väestö ja yhteiskunta', teoksessa Mauno Jokipii (toim.) *Keski-Suomen historia 2*, Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto, 75.

18. Esim. Sten Carlsson (1977) *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ständs-*

la muutamasta prosentista aina 50:een. Avioituminen raskauden aikana kertoo paitsi esiaviollisen seksuaalisen kanssakäymisen yleisyydestä, myös siitä että raskaaksi tulemisella oli vaikutusta avioliittojen muodostumiselle.

Aviottoman lapsen syntymä oli useammassa mielessä naisen kannalta huono asia. Ensinnäkin lapsi oli aineellinen todiste yhteisön jäsenille siitä, että nainen ei ollut pystynyt toimimaan yhteisön normien mukaisesti. Tällöin seksuaalisuuteen liittyvä maine oli joutunut uhatuksi. Varsinkin muistitietoaineiston ja kansanrunojen kautta korostuu yhteisön totaalisen negatiivinen suhtautuminen. Aviottoman lapsen synnyttäneellä olisi ollut riski joutua kutsutuksi/mielletyksi ”huorana”, ”huoralapsen” saajana, mikä edelleen olisi korostanut aviottoman äidin marginaalista asemaa yhteisössä.¹⁹

Negatiivista suhtautumista ei pidä kuitenkaan ylikorostaa, sillä esimerkiksi Ann-Sofie Ohlander on kritisoinut Jonas Frykmanin näkemyksiä aviottoman äidin kokemasta totaalaisesta yhteisön ulkopuolelle, ”huora”-kategoriaan joutumisesta. Käytännössä aviottoman lapsen synnyttäminen ei ollut naiselle väistämättä mikään sosiaalinen katastrofi, eikä häntä välttämättä ajettu yhteisön ja perheen ulkopuolelle.²⁰ Yhteisön normit olivat aviottomien äitien suhteen totaalisen negatiivisia, mutta se miten yhteisön jäsenet heihin todellisuudessa suhtautuivat, saattoi vaihdella suurestikin.

Toisekseen aviottoman lapsen syntymä oli taloudellisessa mielessä äidille negatiivinen asia. Itsensä lisäksi hänen täytyi elättää nyt myös lapsensa ilman avioliiton suoma turvaa. Toisaalta on muistettava, että aviottoman lapsen syntymä ei tehnyt esimerkiksi piikkaa vähemmän houkuttelevaksi työvoimaksi, vaan tarve työkykyiselle naiselle oli suuri. Jälkikasvuun saatettiin suhtautua myönteisesti, vaikka kynnys naisen palkkaamiseen kasvoikin.²¹

Aviottoman lapsen synnyttäminen ei siis automaattisesti sysännyt naimatonta naista maineen suhteen tai taloudellisessa mielessä yhteisön marginaaliin, vaikka jossain määrin heikensi esimerkiksi myöhempää

avioitumismahdollisuuksia.²² Tilanne oli toinen silloin, jos naisen tiedettiin olleen seksuaalisessa kanssakäymisessä useampien miesten kanssa, tai jos hän synnytti useampia aviottomia lapsia. Varsinkin viimeksi mainittu tilanne siirsi naisen selvemmin yhteisön avioliittojärjestelmän ulkopuolelle.²³ Useamman aviottoman lapsen synnyttäneet ja siis selkeämmin marginaalissa olevat aviottomat äidit olivat usein yhteisön sosiaalisesti alempana olevaa väestöä, esimerkiksi itsellisiä ja irtolaisia.²⁴

Vaikka aviottoman lapsen synnyttäminen ei ollut välttämättä naiselle taloudellinen ja sosiaalinen katastrofi, niin tilanne oli lähtökohtaisesti ongelmallinen. Normien vastaisesti toimiminen oli vaikuttanut aviottomien äitien seksuaalisuuteen liittyvään maineeseen, mutta toisaalta he olivat myös taloudellisesti kiperässä tilanteessa. 1800-luvun lopun maaseudulla kihlakunnankäräjät oli-

sambället, *Studia Historica Upsaliensia* 90, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 91; Frykman (1977) 200–201; Johansson (1999) 151–153.

19. Jan Löfström (1999) *Sukupuolioero agrariikulttuurissa: ”Se nyt on vaan semmonen”*, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 757, Vaasa: SKS, 61–62, 155; Lotte Tarkka (1998) ’Sulhasen synty. Sanan voima vienankarjalaisessa mieronvirressä’, teoksessa Lea Rojola, Lea Laitinen (toim.) *Sanan voima: keskusteluja performatiivisuudesta*, *Tietolipas* 160, Vammala: SKS, 161–162; Leea Virtanen (1990) ’Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä’, teoksessa Aili Nenola, Senni Timola (toim.) *Louben sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 520, Helsinki: SKS, 142, 145–149; Frykman (1977) passim.

20. Ann-Sofie Kälvemarm [Ohlander] (1978) ’Hotet mot familjen. Den ogifta modern i Sverige i historisk perspektiv’, *Historisk Tidskrift* 98, 88–91, 93; Carlsson (1977) 93–94; Löfström (1999) 155–156.

21. Esim. Börje Harnesk (1990) *Drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talets Sverige*, *Umeå Studies in the Humanities* 96, Umeå: Universitetet i Umeå, 129–130; Pirjo Markkola (1990) ’Women in Rural Society in the 19th and 20th century’, teoksessa Merja Manninen, Päivi Setälä (toim.), *The Lady with the Bow. The Story of Finnish Woman*, Keuruu: Otava, 23, 26; Carlsson (1977) 93.

22. Heikkinen (1997) 62; Per Bolin Hort (1998) *En Tråkig historia. Ogifta mödrar, deras barn och fattigvården i Simrishamn, 1870–1917*, *Linköping Studies in Arts and Science* 175, Linköping: Tema Barn, Linköpings universitet, 78; Carlsson (1977) 93, 113; Johansson (1999) 79–82, 97, 219.

23. Saarimäki (2006) 102–106; Aalto (1996) 87–88; Bolin Hort (1998) 69.

24. Saarimäki (2006) 155–167. Ks. Carlsson (1977) 93–94.

vat kuitenkin paikka, jossa naiset pystyivät toiminnallaan vaikuttamaan ensinnäkin taloudelliseen tilanteeseensa yhteisössä.

Isän painostaminen keskinäisen elatussopimuksen tekoon

Juridisessa mielessä naisten oikeudessa esittämät elatusvaatimukset perustuivat Ruotsin valtakunnan lain 1734 perintökaaren kahdeksanteen lukuun ja sitä täydentävään Keisarilliseen asetukseen, joissa aviottoman lapsen osalta todettiin niin isä kuin äitikin velvollisiksi *lasta elättämään ja kasvattamaan, kunnes se voi itsensä elättää(...)*. Käytännössä Keuruun kärjäkunnan 1880-luvun tuomioissa korostettiin myös vaihtoehtoisesti elatuksen maksamista 15 vuoden ikään asti, millä tarkennettiin lain kirjainta.²⁵ Yhteensä 16 tapauksessa 54:stä oikeus määräsi lopulta syytetyn miehen maksamaan äidille elatusta. Tämän lisäksi kolmessa tapauksessa oikeus vahvisti käräjillä miehen ja äidin keskinäisen elatussopimuksen. Elatushaasteiden tekemisellä pyrittiin kuitenkin muuhunkin kuin pelkästään hyvän oikeudellisen lopputuloksen saavuttamiseen. Asiaa tarkastellaan niiden liki puolet aineistosta käsittävän, 24 lastenelatus tapauksen kautta, joiden käsittely jätettiin kesken, ”sikseen”, jossain vaiheessa.²⁶ Esitän, että näissä tapauksissa oli pääsääntöisesti kyse kiistan osapuolten pääsystä keskinäiseen sopimukseen.

Marja Taussi Sjöbergin mukaan lapsenelatus tapauksissa päädyttiin usein riitakomppaneiden keskinäiseen sopimukseen oikeudenkäynnin ohella. Yhteensä kuusi elatus tapausta päättyi Keuruun kärjäkunnassa siihen, että oikeudessa kerrottiin riidan tulleen sovituksi. Esimerkiksi talvikäräjistä 1887 asti elatuksesta riidelleet torpparintytär Maria Kaarlentytär ja talollisenpoika Johannes Mikonpoika ilmestyivät talvikäräjille 1888 ja ilmoittivat asian sovituksi. Talvikäräjillä 1887 talollisintytär Ebba Samulintytären isä ”ilmoitti asian sovituksi”, ja syyskäräjillä 1881 kantaja ja vastaaja eivät tulleet paikalle, jolloin tapaus jätettiin sikseen lähtien pöytäkirjaan, että ”sanottiin heidän sopineen riitansa”.²⁷ Oikeussalissa käytävän lapsenelatuskiistan virallisen ratkomisen

rinnalla osapuolet saattoivat käydä tiiviitäkin henkilökohtaisia neuvotteluja. Esimerkiksi syyskäräjillä 1887 torpparintytär Kristina Adamintytär ja torppari Juho Juhonpoika olivat ensimmäisenä kärjäpäivänä hieroneet kärjäpaikalla sovintoa ja Kristiina oli sanonut Juholle, että ”niin vähään en minä sovi”. Juho oli luvannut maksaa 10 markkaa vuodessa, ”vaan sitten oli tullut riita siitä kulungeista, niin ettei sovintoa tullutkaan toimeen”.²⁸ Miksi elatuksen nosto käräjille oli tehokas strategia äideillä keskinäisen elatussopimuksen saamiseen miehen kanssa?

Ensimmäisenä vastausta tulee etsiä yhteisön miehiin asettamista paineista, jotka korostuivat miehen osalta käräjille joutumisen jälkeen. Nämä sosiaaliset paineet asettivat miehelle velvollisuuden korjata jälkensä ja pitää huolta aikaansaamistaan aviottomista lapsista.²⁹ Taloudellisesti pahimmassa tapauksessa avioton äiti ja hänen lapsensa olisi muutoin joutunut vaivashoidon ja sitä kautta yhteisön jäsenten elätettäväksi.³⁰ Syyllinen mies ei pienessä paikallisyhteisössä päässyt helposti velvollisuuksiaan pakoon, sillä ahtaiden asumisolojen vuoksi todennäköinen isä oli tiedossa ainakin saman talon asukkaille ja käräjille noston jälkeen vähintään epäilyksenalaisena pitäjäläisille. Edelleen juorujen kautta miesten elämä oli laajemminkin yhteisön jäsenten

25. Ruotsin Valtakunnan Laki (jatkossa RVL) 1734, perintökaari: 8.luku, § 7; Kuninkaallinen asetus 27.6.1878; Esim. Keuruun Talvikäräjät (jatkossa Tk) 23.3.1887, § 79.

26. Saarimäki (2006) liite 7: Taulukko 19 Lastenelatus tapauksen päätyminen; Saarimäki (2006) 205–208, Taulukko 14 Kesken jätetyt elatus tapaukset.

27. Marja Taussi Sjöberg (1988) *Skiljas. Trolövning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*, Södertälje: Författarförlaget, 147–151; Saarimäki (2006) 205, Taulukko 14 Kesken jätetyt elatus tapaukset; Keuruun Tk 18.3.1887, § 31; Syyskäräjät (jatkossa Sk) 26.11.1881, § 19; Tk 31.3.1887, § 178; Tk 10.3.1888, § 44. JyMA.

28. Keuruun Sk 19.10.1887, § 38. JyMA.

29. Löfström (1999) 134, 139; Frykman (1977) 174–175; Virtanen (1990) 152.

30. Antero Heikkinen (2000) *Kirveskansa ja kansakunta. Elämänrakennusta Kubmossa 1800-luvun jälkipuolella, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia* 794, Vammala: SKS, 182; David Gaunt (1996) *Familjeliv i Norden*, Södertälje: Gudlund, 80; Saarimäki (2006) 163.

Eksynyt eli Salasynnyttäjä vuodelta 1886 on Axel Gallénin synkän realistinen kuvaus aviottoman lapsen synnyttäneen tytön epätoivosta hänen surmattuaan lapsensa metsässä. Ateneumin taidemuseo. Kuvataiteen keskusarkisto.

tiedossa. Tällöin juorujen voidaan katsoa ylläpitäneen tietoa yksittäisten ihmisten toiminnasta suhteessa yhteisön normeihin toimien eräänlaisena sosiaalisen kontrollin välineenä.³¹ Juorujen ja hoitamattomien jälkien kautta miesten maine joutui uhatuksi: heitä saatettiin haukkua esimerkiksi ”huoripukeiksi” ja arvo maantieteellisesti ja sosiaalisesti suppean alueen avioliittomarkkinoilla heikentyi.³²

Miehet olivat saattaneetkin pyrkiä keskinäiseen sopimukseen jo raskausaikana. Esimerkiksi torpantytär Kristiina Adamintytär oli lähettänyt Erland Melasen kesällä 1886 ”kysymään vastaajalta ja sen isältä, eivätkö nämä tahtoisivat sovinnolla ruveta jotakin maksamaan lapsen elatukseksi”. Torppari Juho Juhonpojan isä oli tuumaillut, että ”otettaisiin puheenaoleva lapsi ’paimenpojaksi’”. Juho itse oli sanonut kantajan vaatimuksista, että ”eipä SP(kantaja) kovin vähän sovi”.³³

Yhdeksän lastenelatusapausta eli vajaa viidennes kaikista tapauksista päättyi heti ensimmäiseen käsittelyyn asiaosaisten jäätyä pois, mitä Kirsi Pohjola on tulkinnut oman aineistonsa perusteella, että elatusongelma olisi ratkaistu keskinäisellä sopimuksella.³⁴ Miehen halukkuus keskinäiseen elatussopimukseen näkyy myös seuraavista todistajanlausunnoista, vaikka kyseisissä tapauksissa sopuun ei lopulta päästy ilman oikeuden päätöstä. Räättäli Abrahamilla oli ollut torpantytär Hilda Matintyttären raskaudesta ”hätä, koska hän toissa keväänä, kun kantaja aikoi panna tämän asian riitaan, koitti saada kantajata sovuille ja annatti tarkistajalla kantajalle kultasormuksen siinä aikeessa”. Torppari Wille Antinpoika oli puolestaan ensimmäisen kärjäkäsitteilyn edellä puhunut todistajalle, että hän ”mielellään sovittaisi asian, jos kantaja sopisi tavalliseen maksuun eli viiteenkymmeneen markkaan kaikkiaan”. Vastaaja oli puhunut jo aiemminkin asiasta.³⁵

Käräjien tehokkuus sosiaalisten paineiden kanavoijana aiheutui siitä, että fyysisessä kärjätilassa äiti pystyi yhteisön edessä syyttämään miestä siitä, että tämä ei ollut korjannut jälkiään. Tällöin miehen kokemat sosiaaliset paineet tulivat kärjäyleisön ja

erityisesti tuomarin apuna tuomioiden päätämisessä olleiden lautamiesten kautta. Tällaiset maallikkotuomarit olivat lähempänä paikallisia oloja kuin ammattituomari, ja he toimivat paikallisina asiantuntijoina, joiden tietämys yhteisön tavoista, henkilösuhteista ja kirjoittamattomista laeista sekä ajatustavasta oli tärkeää tuomarille.³⁶ Miesten suostumukseen vaikuttivat myös suoraan oikeuden tuomiot. Varmuudella sopimiseen päättyneistä tapauksista peräti neljän aiemmissa käsittelyissä vastaajan syyllisyydestä oli jo tullut puolinäyttö. Tämä oli laskenut miehen kynnystä suostua keskinäiseen elatussopimukseen, sillä puolinäytön selvittävän puhdistusvalan tekemällä mies olisi kärjäyleisön ja sitä kautta koko yhteisön edessä tunnustanut paitsi jälkiensä huonon hoitamisen, myös aiheuttanut sosiaalisen paineen jatkumista yhteisössä oikeudenkäynnin jälkeen.³⁷ Puhdistusvala olisi vapauttanut miehen vain juridisessa mielessä vastuusta.

Lastenelatusapausten olemassaolo ei kuitenkaan kerro siitä, että miehet olisivat olleet vastahakoisia kantamaan vastuutaan lapsesta, vaan käräjille saatettiin joutua, koska elatussummasta ei oltu päästy yhteisymmärrykseen. Toinen syy miesten halukkuuteen solmia keskinäinen elatussopimus äidin kanssa käräjillä olikin taloudellinen. Miehillä oli pelko oikeuden asettaman elatusmaksun suuruudesta. Esimerkiksi kaupapalvelija Fredrik Adolf Waltosen asiamies lausui käräjillä kanteesta, että

”eihän sitä käy kieltäminen, kun kerran tyttöparalle on niin hullusti käynyt, mutta pyysi ettei vastaajalta, joka on pieni toimi ja vähät varat, palkkaa tuskin ollenkaan kovin paljon tuomittaisi eläkettä”.

Per Bolin Hortin mukaan oikeuden määräämä summa oli kooltaan suurempi, kuin mitä miehen olisi tarvinnut maksaa naiselle vapaaehtoisesti.³⁸ Hypoteesia keskinäisten sopimusten taloudellisesta houkuttelevuudesta tarkastellaan vertaamalla kahdenkeskisten sopimusten rahallisia arvoja niihin elatussummiin, joita kärjäoikeus määräsi vastaajille maksettaviksi.

Lähteistä löytyy tietoja neljästä keskinäisestä sopimuksesta. Yhdessä tapauksessa oli luvattu maksaa 20 markkaa vuodessa, toisessa 25 markkaa, kolmannessa sopimukseen mukaan heti 200 markkaa neljän vuoden ikäisestä lapsesta ja jatkossa 50 markkaa vuodessa. Neljännessä tapauksessa kuuden ensimmäisen vuoden osalta oli 15 ja seuraavien yhdeksän vuoden osalta 10 markan elatusmaksu.³⁹ Vertailukohtana oikeus määräsi 16 tapauksessa miehen elatusvelvolliseksi. Näistä seitsemässä tapauksessa määrättiin 35 markan vuosittainen summa, kaksi tuomiota tuli puolestaan sekä 50 että 40 markan suuruisista maksuista. Yksi mies joutui maksamaan peräti 70 markkaa, kun taas toisen tarvitsi elättää lasta vain 15 markan vuosimenolla.⁴⁰

Taloudelliselta kannalta miesten siis kannatti sopia elatussummasta äidin kanssa kahden kesken. Täten käräjille joutuminen ja sosiaalinen paine hoitaa yhteisön edessä jälkensä ja pelko mahdollisesta oikeuden määräämästä suuremmasta summasta yhdessä saivat monet miehet suostumaan keskinäiseen sopimukseen. Marie Lindstedt Cronberg on korostanut keskinäisen sopimusten kannattavuutta miesten kannalta esittämällä, että vaikka keskinäiset sopimukset hänen aineistossaan olivat suuria kertakorvauksia, ne kuitenkin määrältään vastasivat vain viittä vuotta verrattuna oikeuden tuomioon 15 vuodesta. Samalla hän kuitenkin korostaa aviottomien äitien huonoa taloudellista asemaa, minkä vuoksi he olivat monesti pakotettuja hyväksymään haluamaansa huonompi tarjous.⁴¹

Elatushaasteen nostaminen oli kuitenkin äitien kannalta kannattavaa, jos heillä vain oli riittävästi todistajia. Tällöin elatus saatettiin saada oikeuden päätöksen kautta, mutta toisaalta kanteella voitiin vauhdittaa kahdenkeskisiä neuvotteluja. Sopiminen suoraan miehen kanssa oli äidin kannalta varmempaa, vaikka saatu elatus olisi ollut määrällisesti pienempi. Koskaanhan ei voinut olla varmoja, että elatuspaus olisi päätynyt oikeuden langettamaan elatusuomioon. Kun peräti puolet elatuspausista päättyi sikseen todennäköisesti juuri keskinäiseen sopuun pääsemisen takia, voidaan

esittää, että aviottoman lapsen synnyttäneet naiset pystyivät käräjien kautta aktiivisella toiminnallaan parantamaan omaa taloudellista tilannettaan. Yhteisön normit, jotka vaativat miestä korjaamaan jälkensä, olivat tällöin tulleet aviottoman äidin tueksi.

Sosiaaliryhmittäin oli kuitenkin eroja sen suhteen kenellä aviottomista äideistä oli mahdollisuuksia tai haluja hakea käräjien kautta elatusta. Esimerkiksi irtolaisia ja romaneja ei esiintynyt lapsen elatuksen kantajina ollenkaan. Toisaalta itsellisiä, kestejä ja torpantyttäriä esiintyi käräjillä enemmän verrattuna heidän osuutensa kaikista aviottomista äideistä. Tämä kertoo paitsi siitä, että heillä oli käräjöintimahdollisuus turvanaan, myös siitä, että he joutuivat muita useammin siihen myös turvautumaan.⁴² Konkreettisen taloudellisen tilanteen paran-

31. Saarimäki (2006) 62–69; Ilpo Koskinen (2000) *Väritetty totuus: juurut arkielämässä*, Helsinki: Yliopistopaino, 101, 103, 105–108; Inger Lövkrona (1999) *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, Lund: Historiska Media, 164; Aalto (1996) 201.

32. Löfström (1999) 61–62, 137–139; Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) 49; Virtanen (1990) 152; Frykman (1977) 174–175, 178, vrt. 176–177; Heikkinen (2000) 183.

33. Keuruun Sk 29.10.1886, § 189. JyMA; Bolin Hort (1998) 56–57. Ks. Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) 45–46.

34. Saarimäki (2006) 205, Taulukko 14 Kesken jätetyt elatuspaukset; Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) 46–47. Lisäksi viisi lastenelatuspausta jätettiin sikseen syytä ilmoittamatta myöhemmissä käsittelyissä.

35. Keuruun Sk 30.10.1882, § 84; Tk 31.3.1886, § 166. JyMA.

36. Toivo Nygård (2001) *Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteenotto Alajärvellä 1888*, Pieksämäki: Atena, 82–83; R.A. Wrede (1936) *Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin*, Porvoo: WSOY, 21–22.

37. Saarimäki (2006) 205–206, 218–226. Yhteisölle äidin ja lapsen elatuksesta tulevan taloudellisen uhan konkreettisesta vaikutuksesta lautamiesten toimintaan ks. Heikkinen (2000) 184; Bolin Hort (1998) 53.

38. Sk 21.10.1886, § 79. JyMA; Bolin Hort (1998) 54. 39. Keuruun Tk 31.3.1886, § 159; Välikäräjät 30.11.1886, § 1; Tk 31.3.1886, § 160; Tk 5.4.1886, § 250. JyMA.

40. Saarimäki (2006) 208–209; Keuruun Tk 23.3.1887, § 79. JyMA. Ks. Taussi Sjöberg (1988) 146–151. Elatusmaksuista rahan sijasta luontaistuotteina, viljana tai jauhoina ks. Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) 45–46.

41. Marie Lindstedt Cronberg (1997) *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*, Lund: Historiska institutionen, Lunds Universitet, 123–124, 177–178, 289–290. Ks. Taussi Sjöberg (1988) 147–148.

42. Saarimäki (2006) 36–39, 156–159, 164–166, 210.

tamisen lisäksi aviottomat äidit pystyivät lastenelätustapausten myötä myös ottamaan kantaa uhatuksi joutuneeseen maineeseen yhteisössä.

Seksuaalisen maineen puolustaminen – puheet miehen aviolupauksista ja viettelystä

Naimattoman naisen *maine* oli joutunut uhatuksi, koska tapahtunut lopputulos, avioton lapsi, ei vastannut yhteisön hyväksymää, avioliittoon liittyvää seksuaalisuutta. Tällöin maineen menetyksellä paikallisyhteisön normienrikkojalle langettama epävirallinen rangaistus salavuoteudesta.⁴³ Käräjillä oli kuitenkin mahdollista puolustaa yhteisössä uhatuksi joutunutta mainetta. Tätä on tutkimuskirjallisuudessa tarkasteltu aiemmin erityisesti salavuoteus⁴⁴ tapauksien yhteydessä, joissa on korostettu mahdollisuutta naisen *kunnian* palautumiseen.⁴⁵

Tutkin aihetta analysoimalla naisten syytöspuheenvuoroissaan antamia perusteita sille, miksi seksuaaliseen kanssakäymiseen oli suostuttu. Näissä puheenvuoroissa, joita nimitän puhetavoiksi, kerrottiin yleensä lyhyesti naisen ja miehen keskinäisestä elämästä ja siitä, milloin yhdyntä oli naisen mukaan tapahtunut ja lapsi syntynyt. Viimeisenä esitettiin syytös, että mies ei ollut suostunut maksamaan lapsen elatusta, ja vaadittiin oikeutta määräämään sen.

Maineen puolustaminen käräjillä puheiden avulla sai vaikutuksensa suhteesta niitä kuuleviin: käräjätuomarin, paikallisista talonpojista koostuvan lautakunnan ja erityisesti paikalla olleen käräjäyleisön läsnäolosta, joka varsinkin seksuaalisuuteen liittyvien oikeustapausten käsittelyissä kuunteli, eläytyi ja saattoi jopa nauraa tapausten edetessä.⁴⁶ Kuitenkaan naisen tilannetta ei katsottu pelkästään suhteessa oikeuskäsittelyyn osallistuneisiin, vaan laajemmin suhteessa koko yhteisön jäseniin. Käräjäpuheen merkitys liittyi laajoihin asioita koskeviin julki-lausumattomiin taustatietoihin, joita pidetään kollektiivisesti jaettuina itsestäänselvyyksinä.⁴⁷ Toisin sanoen, käräjätilanteen läsnäolijat jakoivat lähtökohtaisesti tiedon miesten ja naisten seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyvistä normeista. Puheiden mah-

dollisista palauttavista vaikutuksista maineeseen ei voida kuitenkaan sanoa mitään, sillä lähteistä ei löydy suoraa tai edes epäsuoraa palautetta siitä, miten kuuntelijat ennen tai jälkeen syyttämispuheenvuoron naiseen suhtautuivat.

Käytän mieluummin termiä maineen *puolustaminen* kuin esimerkiksi *pubdistaminen* tai *palauttaminen*, koska raskaaksi tulon ja aviottoman lapsen syntymän vuoksi maine oli varmuudella joutunut vain uhatuksi. Sen sijaan maineen todellisesta menetyksestä tai ”liikaantumisesta” ei voida sanoa mitään varmaa. Elatustapauksia nostaneita naisia ei esimerkiksi haukuttu syytettyjen miesten taholta, tai oikeudenkäynneissä muutenkaan eksplisiittisesti asetettu heidän mainettaan kyseenalaiseksi.⁴⁸ Esimerkiksi aiempina vuosisatoina salavuoteus- ja kunnianloukkaustapauksissa esiin tulleiden pöytäkirjojen kirjaustapojen (*kvinnfolk, lös-*

43. Johanna Hämäläinen (2003) 'Eristyminen ja eristäminen 1800-luvun maaseutuyhteisössä', teoksessa Kalevi Ahonen, Petri Karonen, Ilkka Nummela, Jari Ojala, Kustaa H.J. Vilkuna (toim.) *Toivon historia: Toivo Nygårdille omistettu jubelkirja*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos, 58–59, 62; Aalto (1996) 189.

44. Salavuoteus, eli kahden naimattoman ihmisen välinen seksuaalinen kanssakäyminen, oli Suomessa rangaistavaa vuoteen 1926 asti (RVL 1734, Rikosaari: 53.luku, § 1, 3; Kuninkaallinen kirje 9.6.1780 ja 14.8.1784; Rikoslaki 1889: 20.luku, § 9; Kevät Nousiainen, Anu Pylkkänen (2001) *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*, *Forum iuris*, Helsinki: Helsingin yliopisto, 186). Tämän artikkelin aikaskaalalla, 1880-luvulla ei käräjillä puhtaita salavuoteustapauksia kuitenkaan löydy. Muutamissa elatustapauksissa ja yhdessä lapsenmurhatapauksessa tosin nimismies vaati erikseen naiselle rangaistusta myös salavuoteudesta, mutta tuomioita annettaessa salavuoteussäädöksiä sovellettiin ainoastaan kahdessa epäselvässä huoruustapauksessa (Saarimäki (2006) 211–218).

45. Esim. Lindstedt Cronberg (1997) 224–236, 248; 237–239; Rautelin (1995) 27, 30–31.

46. Esim. Kevät Nousiainen (1991) 'Oikeudenkäytön modernisoituminen', teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.) *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvalta moderniin oikeuteen*, Jyväskylä: Gaudeamus, 294; Wrede (1936) 53; Marjatta Jauhainen & Ulla Lipponen (1990) *Puolesta ja vastaan. Kansa käräjillä*, Jyväskylä: Lakimiesliiton kustannus, 17, 46, 83.

47. Jari Eilola (2000) 'Paholaisen rakastajattaret', teoksessa Olli Matikainen (toim.) *Rikos historiassa*. Jyväskylän Historiallinen arkisto 5, Jyväskylä: Jyväskylän Historiallinen yhdistys, 185.

48. Myös Hämäläinen (2003) 58. Vrt. Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) 52–56.

kona) tai haukkumasanojen (*hora*) on tullut olleen osoitus yhteisön seksuaalintymien vastaisesti käyttäytyneen naisen vähentyneestä kunniaista, tai että niiden käyttö vähensi sitä.⁴⁹

Ensimmäisenä puhetapana olivat maininnat miesten antamista aviolupauksista. Syyskäräjillä 1885 kesti Hilda Hermannintytär kertoi palvelleensa vastaaja talonpoika Abraham Hermanninpojan kotona, jolloin ”wietteli vastaaja avioliiton lupauksin hänen luvattomaan lihalliseen yhteyteen, josta seurasi lapsi”. Väitettä aviolupauksesta saatettiin tehostaa myös sormuksilla ja suoralla lupauksella tulevasta perheen kodista. Esimerkiksi talollisentytär Ebba Samulintytären mukaan talonpoika Viktor Samulinpoika oli ”siittänyt minulle poikalapsen sillä ehdolla: että lupas minun naida eli ottaa vaimokseen, jonka päälle hän antoi minulle kultasormuksen ja sanoi perivänsä Järvenpään talon”. Ebba kuitenkin kertoi oikeudessa myöhemmin kuulleensa vastaajan olevan kuulutettu avioliittoon toisen kanssa, ”niin sillälaililla hän on narrannut nyt minun ja saattanut tälle kohdalle häpiän ala”.⁵⁰

Itsellinen Lydia puolestaan kertoi talvikäräjillä 1884, että palvellessaan piikana palvelusvuotena 1881–82

”wja(...)luvaten ottaa kantajan vaimokseen viekoitteli hänet kanssaan pitämään yhtä, jota harjoittivat koko vuoden, sillä seurauksella(...)”

Aviolupauksista kertovissa syyttämispuheissa saatettiin korostaa, että yhdyntä ei ollut yhtäkkinen tapahtuma, vaan lopputulos mihin mies oli vasta pitkän ajan ja/tai aviolupauksien avulla päässyt. Johanna Kaarlentytären isä kertoi syyskäräjillä 1886, että

”wastaaja monta vuotta perättäin veivasi kantajan kanssa, juoksi yökaudet hänen vieressään, lupasi naida hänet ja viekoitteli sillä keinoin kanssansa lihalliseen yhteyteen.”⁵¹

Nainen ei olisi ainakaan kovin kevyesti suostunut yhdyntään.

Miehen tekemän lupauksen julkituominen käräjillä puolusti naisen mainetta, jolloin puolestaan miehen maine tuli kyseenalaiseksi. Tämä asetti miehen syylliseksi hyvittämään seuraukset.⁵² Oli tavallista, että seksuaalinen kanssakäyminen seurasi heti aviolupauksia, ja akti tällöin vahvisti lupaukset. Puhetapa ilmaisee täten epäsuorasti, että yhdyntää ei olisi tapahtunut ilman miehen lupauksia.⁵³ Seksuaalinen kanssakäyminen olisi täten ollut täysin kunniallista, koska nainen oli uskonut olleensa tekemisissä tulevan aviomiehensä kanssa.

Toisena puhetapana olivat maininnat siitä, että yhdyntä olisi tapahtunut kihlauksen jälkeen ja sen perusteella. Kihlaus oli tarkasteluajalla⁵⁴ kahden ihmisen keskinäinen (sormuksien vaihto) sopimus ja yksityinen osa tulevaa avioliittoa, jossa todistajilla ja varsinkin naittajalla oli vielä osuutensa, jos nainen oli alle 21 vuoden ikäinen. Toisaalta todistajien puuttuminenkaan ei tehnyt yksityisestä kihlauksesta pätemätöntä.⁵⁵ Las-

49. Andersson (1998) 188–194; Lindstedt Cronberg (1997) 224–236, 248.

50. Keuruun Sk 22.10.1885, § 208; Tk 29.3.1886, § 131, liite ”tyttöparka”. JyMA.

51. Keuruun Tk 3.4.1884, § 221; Sk 4.11.1886, § 257. JyMA.

52. Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) 67–69; Lindstedt Cronberg (1997) 207, 237–239; Lawrence Stone (1979) *The Family, Sex and Marriage In England 1500–1800*, Harper Torchbooks, New York: Harper & Row, 398.

53. Sandra Cavallo, Simona Cerutti (1990) ‘Female Honor and the Social Control of Reproduction in Piedmont between 1600 and 1800’, teoksessa Edward Muir, Guido Ruggiero (toim.) *Sex & Gender in Historical Perspective – Selections from Quaderni Storici*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 74, 77–78; Johansson (1999) 175. Ks. Telste (1999) ‘The Performative Magic of Promises. Courtship as Ritual in Norwegian Popular Culture at the End of the Nineteenth Century’, *Ethnologica Scandinavica* 29, 84–88.

54. Kihlauksen merkityksen historiallisesta muutoksesta suhteessa kirkkoon ja vihkimiseen ks. Ragnar Hemmer (1954) *Suomen oikeushistorian oppikirja II: Perbeoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia*, Hyvinkää 3–15; Anu Pylkkänen (1991) ‘Avioliiton historiaa – Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan’, teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.) *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallassa moderniin oikeuteen*, Jyväskylä: Gaudeamus 80–87; Mia Korpiola (2004) *Between betrothal and bedding: the making of marriage in Sweden ca. 1200–1600*, Saarijärvi: Gummerus; Gaunt (1996) 66–69.

55. Hemmer (1954) 14–15; Beata Losman (1982) ‘Förtryct eller jämställldhet? Kvinnorna och äktenskap i Västsverige omkring 1840’, *Historisk Tidskrift* 102, 295;

tenelatustapauksissa esiin tulevat kihlaukset näyttävät olleen luonteeltaan yksityisiä.

Esimerkiksi talvikäräjillä 1883 luetussa kannekirjassaan torpantytär Amalia Samuelintytär kertoi, että

”Tukkiasioitsija(...) joka teeskennellen olevansa minun todellinen rakastajani, on kihlannut minun avioliittoon ja sen nojalla houkutellut minun kanssansa salavuoteuteen(...).”

Amalia jatkoi, että synnyttyään tyttölapsen ”A.W.A. ei ole sen(...)tätä kauppaansa pärännyt, josta huomaa, että olen tullut suuresti petetyksi”. Räätilintytär Hilda puolestaan esitti talvikäräjillä 1881, että ”sitten kun wastaaja Juhannuksen aikaan 1879 kahdenkesken kihlasi hänet morsiamekseen, antaen siitä hänelle merkiksi kihlasormuksen, olivat he ruvenneet pitämään liika aikaseen kovin likeistä yhteyttä, josta kantaja tuli raskaaksi(...)”.⁵⁶

Kihlauksista kertovissa syytöspuheenvuoroissa maineen puolustaminen oli tehokkaampaa, sillä käräjäleisö tiesi, että kihlat olivat olleet naiselle pelkkiä aviolupauksia vakuuttavampi argumentti siitä, että mies oli ollut tosissaan avioliiton suhteen. Aviolupauksethan olivat kuitenkin vasta eräänlainen epävirallinen sopimus, vaikkakin yhteisössä yleensä riittävä, mutta nyt nainen käräjäleisön edessä puheissaan toi ilmi, että olisi kihlattu morsian.⁵⁷ Edelleen vakuuttavuutta tulee kihlauksen materiaalisesta puolesta, kihlalahjoista. Esimerkiksi erään itsellisen edustaja kertoi oikeudessa syksyllä 1884, että vastaaja oli kihlannut kantajan kahden kesken, josta oli todistena ”puhe ja sormus. Näin pitäen kantajaa morsiamenansa vietteli vastaaja hänet luvattomaan sekaannukseen”.⁵⁸

Miehen antamalla aviolupauksilla ja kihlauksilla oli vielä 1880-luvulla myös seksuaalisuuteen liittyvä juridinen puolensa. Jos pystyttiin osoittamaan kihlauksen tai aviolupausten alaisen pariskunnan olleen seksuaalisessa kanssakäymisessä, oikeus olisi voinut velvoittaa miehen menemään naimisiin tai saattoi julistaa juridisessa mielessä pariskunnan aviopariksi. Tällöin olisi synty-

nyt oikeuskielessä *epätäydellinen* tai *vajavainen* avioliitto. Avioliitto olisi ollut ”vajavainen”, koska pariskuntaa ei olisi ollut kirkollisesti vihitty.⁵⁹ Avioliiton solmimisella naiset olisivat tällöin osaltaan voineet puolustaa mainettaan yhteisössä. Syytöspuheenvuoroissa he eivät kuitenkaan vaatineet oikeudelta avioliittoa miehen kanssa, vaikka monissa puheenvuoroissa argumentoitii erityisesti siitä, että mies olisi ”pettänyt lupauksensa”. Ainoastaan yhdessä tapauksessa mainittiin miehen velvoittamisesta avioliittoon. Tällöinkään liittoa ei suoranaisesti vaadittu, vaan kannekirjassa pyydettiin oikeutta joko velvoittamaan mies avioliittoon, tai sitten määräämään elatusvelvolliseksi.⁶⁰ Kyseistä tapausta lukuun ottamatta oikeus ei koskaan lähtenyt asian juridista puolta erikseen tutkimaan.

Kolmannessa puhettavassa kerrottiin miehen *vietelleen* tai *houkuttelleen* naisen sukupuoliyhteyteen. Talvikäräjillä 1884 itsellinen Karolina Kustaantytär kertoi piikana ollessaan ”wastaajan viekoituksesta tullessaan harjoittaneeksi luvatonta sekaannusta hänen kanssaan, josta seurasi se, että(...)tuli raskaaksi(...)”. Toisessa esimerkissä itsellinen Kustaava Hilmantytär puolestaan kertoi, että ”Juhana oli kantajan asunnossa Hirvenlahden torpassa vietellyt kantajan luvattomaan sekaannuksen kanssansa sekä siittänyt 13 päivänä viime joulukuuta syntyneen vielä elossa olevan poikalapsen”.⁶¹

Talvikäräjillä 1883 luettiin kantajan oikeuteen tuoma kannekirja, jonka mukaan ”tuli Herra Ylioppilas Kaarle Isak luokseni ja houkutteli minut kanssansa salavuoteuteen, josta oli seurauksena, että minä(...) synnytin tyttölapsen”. Torpantytär Evelina Matintyttären edustaja taas kertoi, että ”wastaaja loppuvuodesta 1881, oleskellessaan enemmän aikaa Kulmalan torpassa Pohjaslahden kylässä täällä Keuruulla makeilla sanoilla vietteli kantajan kanssansa luvattomaan yhteyteen ja siitti kantajalle lapsen(...)”.⁶²

Viettelystä kertovat puheet tuovat esiin sen, että kyseessä ei ollut yhteisön hyväksymä tulevaan avioliittoon liittyvä seksuaalisuhde, kuten edellisissä puhetoissa, vaan vakavampaa. Arlette Fargen mukaan

kertomalla pitkästi ja yksityiskohtaisesti siitä, kuinka mies oli viekoitellut tai houkuttellut, nainen pystyi voittamaan läsnäolijoiden sympatian ja näyttämään, että hän ei ollut kevytmielinen nainen.⁶³ Mutta puhettavan mainetta puolustava sisältö liittyy pelkkiä viettely- tai houkuttelusanoja laajemmalle. Useissa viettelysyytöksissä ilmaistiin, että tapahtunut seksuaalisuhteiden oli ollut ”luvaton yhteys”, ”luvaton sekaannus” tai ”salavuoteus”⁶⁴, joilla todettiin vastaamattomuus yhteisön normien ja jopa lainsäädännön kanssa. Samalla vahvistettiin miestä kohtaan suunnattuja syytöksiä: mies oli viekoitellut naisen erityisesti luvattomaan suhteeseen⁶⁵.

Edellä tarkasteltuja *puhetapoja* voisi tutkia J. L. Austinin alun perin kehittämän puheaktiteorian mukaan *puheakteina*, eli performatiivina. Teorian mukaan arkikielen lauseet eivät muodosta pelkästään tosia tai epätosia väitteitä, vaan lauseiden esityksellä saadaan samalla jotain aikaan. Esimerkkeinä Austinilla on laivan nimeäminen pullon rikkoutuessa sen kylkeen tai papin suorittama miehen ja naisen aviopariksi julistaminen. Elatustapausten puheakteissa todellisuutta muokkaava merkitys olisi tällöin maineen onnistunut puolustaminen yhteisöä edustavan käräjäyleisön edessä. Kantajien syytöspuheenvuoroista löytyvät puheaktin toteutumisen kannalta tärkeistä Austinin vaatimuksista ainakin institutionaalisesti oikea tilanne/miljö ”puheen” pitämiseksi (käräjäsali, yhteisön jäsenet läsnä), ja puhujan oikea asema (oikeustapausten kantajana esitetään julkiset syytökset vastaajaa kohtaan). Puhetapojen maininnat avioliitosta, kihlauksesta ja viettemisestä toimivat performatiivien asiasisältönä (loktiivinen akti). Puhetapojen illokutiivisena aktina, eli väitteenä, jolla luodaan todellisuutta muokkaava vaikutus, eli tässä tapauksessa maineen puolustaminen, toimii sekä viettely-, mutta selvemmin aviolupa- ja kihlauspuhetavoissa käräjäyleisön korviin epäsuorasti kantautuva väitelause: ”olen pyrkinyt toimimaan yhteisön seksuaalinormien mukaisesti”.⁶⁶

Toimintastrategioiden tietoinen luonne aviottomilla äideillä

Artikkelissa on tarkasteltu naisten toimintamahdollisuuksia parantaa omaa asemaansa yhteisössä kihlakunnankäräjien lastenelätustapauksissa. Kantajien vastaajia kohtaan esittämien syytöspuheenvuorojen maininnat aviolupa- ja kihlauksista ja viettelyistä osallistivat uhatuksi joutuneen maineen puolustamiseen. Toisaalta taas esittämällä oikeudessa lastenelätuskanteen, äidit paransivat mahdollisuuksiaan saada lapsen isältä elatusta sekä itse käräjien päätösten, että miesten kokeman yhteisön jälkienkorjaamis-paineen ja taloudellisten seikkojen takia tehtyjen keskinäisten sopimusten avulla. Riidan oikeuteen viemisellä tai sillä uhkaamisella naiset pystyivät asettamaan miehen

RVL 1734, Naimiskaari: 1.luku, § 1–2, 3.luku, § 1–2; Kuninkaallinen asetus 14.1.1726; Keisarillinen asetus 31.10.1864.

56. Keuruun Tk 12.4.1883, § 233; Tk 11.5.1881, § 346. JyMA.

57. Johansson (1999) 175; Tiina Miettinen (1998) *Se sokea syntinen rakkaus. Aviottomuus yhteiskunnallisena ilmiönä ja elämäntalona Haubolla 1770–1815*, painamaton *pro gradu*, Tampereen yliopisto, Suomen historia, 34.

58. Keuruun Sk 18.9.1884, § 249. JyMA.

59. RVL 1734, Naimiskaari: 3.luku, § 9, § 10; Pylkkänen (1991) 90–91; Hemmer (1954) 49–50. Ks. Saarimäki (2006) 128–130, 134; Lindstedt Cronberg (1997) 239.

60. Saarimäki (2006) 130–132. Ks. Anu Pylkkänen (1990) *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*, Jyväskylä: Lakimiesliiton kustannus, 23; Lindstedt Cronberg (1997) 139–140, 170–172.

61. Keuruun Tk 3.4.1884, § 228; Tk 17.3.1885, § 11. JyMA.

62. Keuruun Tk 9.4.1883, § 157, liite ”kannekirja, alleg 157”; Tk 1.4.1886, § 190. JyMA.

63. Lindstedt Cronberg (1997) 237–238.

64. Esim. Keuruun Sk 28.10.1880, § 212; Tk 7.4.1880, § 289. JyMA.

65. Pelkästään yhtä miestä syyttämällä osoitettiin käräjäyleisölle, että sukupuoliyhdytyksessä olisi oltu vain tämän miehen, oletetun tulevan aviopuolison kanssa. Tämä on kiintoisaa erityisesti sellaisissa tapauksissa joissa vastaaja väitti, että monet muutkin miehet olisivat olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä kantajan kanssa.

66. J.L. Austin (1965), *How to do things with words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*, Oxford: Oxford University Press, 5–8, 12–38, 94–101, 103, 120; Lea Rojola, Lea Laitinen (1998) ’Keskusteluja performatiivisuudesta’, teoksessa Lea Rojola, Lea Laitinen (toim.) *Sanan voima – keskusteluja performatiivisuudesta*, *Tietolipas* 160, Vammala: SKS, 9–12; Telste (1999) 89–90.

selkä seinää vasten, jolloin lapsenelatusriidan jonkinlaista ratkaisua ei enää voitu välttää.

Kuinka tietoista edellä mainittujen strategioiden käyttö naisilla oli, ja mikä oli tällöin strategioiden keskinäinen luonne? Kirsi Pohjola on korostanut, että maineen puolustaminen käräjillä olisi ollut kantajilla monesti tietoista toimintaa: aviottoman lapsen synnyttänyt nainen saattoi nostaa elatuskanteen, vaikka hänellä ei olisi ollut hyviä todistajia puolelleen. Elatustapaus olisi tällöin ollut viesti kyläyhteisölle miehen syyllisyydestä ja julkisella nimeämisellä vieritettiin osa vastuusta tämän kontolle.⁶⁷

Toisaalta Antero Heikkinen on korostanut salavuoteustapausten yhteydessä, että naiset eivät voineet lähteä käräjille nimeämään lapsen isää, ellei heillä ollut siitä vankkoja todisteita. Riskinä olisi saattanut olla sakot aiheuttomasta ilmiannosta.⁶⁸ Myös oma aineistoni puhuu saman asian puolesta: käräjille päätyneillä naisilla oli poikkeuksetta ainakin jonkinlaisia todistajia mukanaan. Vähäisetkin todistajat pystyivät usein tuottamaan ainakin puolinäytön miestä vastaan.⁶⁹ Lisäksi ennen oikeuden tuomiota naisen täytyi maksaa kutsumilleen todistajille korvaukset, joten pelkästään maineen puolustamisen vuoksi käräjäkantaita ei ollut taloudellisesti järkevää nostaa. Tässä tapauksessa tietoisuus strategian käytöstä jää avoimeksi. Syytöksiä viettelystä, kihlauksesta tai aviolupauksista esiintyykin vain osassa elatustapauksista.

Taloudellisen tilanteen parantaminen oli aviottomilla äideillä sen sijaan selkeän tie-

toista toimintaa, sen vuoksi elatushaasteet oli nostettukin. Naiset lähtivät käräjien kautta aktiivisesti vauhdittamaan umpikujaan joutuneita neuvottelujaan miehen kanssa. He saattoivat olla tietoisia myös siitä, että jälkien korjaamiseen liittyvät sosiaaliset paineet painostivat miestä yhteisössä hoitamaan aviottoman lapsensa elatuksen, ja tämän asian kariuduttua myöhemmin käräjillä sosiaalisten paineiden ja taloudellisen järkevyyden takia miehet joutuivat ikään kuin pakon edessä solmimaan keskinäisen sopimuksen naisen kanssa. Maineen puolustamisen strategia olikin epäsuoraa seurausta taloudellisen aseman parantamisen strategian käytännön soveltamisesta. Oikeuden edessä elatusta vaatiessaan naiset kertoivat suhteesta, mikä selittää syytöspuheenvuorojen sisällön ja luonteen. Tällöin syyttämispuheenvuoroissa naiset tulivat samalla epäsuorasti puolustaneeksi omaa uhatuksi joutunutta mainetta. Molemmissa toimintastrategioissa oli kuitenkin tärkeänä keinona julkituoda yhteisölle lapsen isän osavastuullisuus, sekä taloudellisessa, että moraalisisessa mielessä. Tässä ulkoiset rakenteet, eli yhteisön seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyvät normit, lainsäädäntö ja käräjämiljöo tulivat aviottomille äideille avuksi. ■

67. Pohjola-Vilkuna [Pohjola] (1995) 47. Ks. Johansson (1999) 220–221. Kantajan tietoisesta toiminnasta vrt. Lindstedt Cronberg (1997) 239–240.

68. Heikkinen (1988) 169.

69. Ks. Bolin Hort (1998) 52, 64.